

A decorative arrangement of yellow stars of various sizes and orientations, scattered around the title text.

Vánoční článek

o mém kognitivním zkreslení

Chtěl bych, aby tento článek příliš nenarušoval váženému čtenáři jeho vánoční a novoroční pohodu a byl jednoduchý a krátký. Ti čtenáři, kteří nemají rádi onu úzkou hranici mezi satirou a „moudry“ naivně ješitných rozumbraďů, tak ať tento text raději dál nečtou. V papírové podobě ho mohou vyhodit nejlépe do tříděného odpadu, čímž trošičku možná pomohou ochránit jak své skvělé vánoční duševní rozpoložení, tak i přírodu naší krásné „modré planety“. Pro ty, kteří článek obdrží v digitální formě a cítí, že tento text nabádá k vánočně nepatřičnému zamýšlení, doporučuji obdržený soubor hned nenávratně smazat. Neboť každá smazaná digitální informace snižuje složitost a energetickou náročnost naší vyspělé moderní společnosti, což se mi přirozeně jeví jako silně pozitivní čin.

Pro ty ostatní, statečně a trpělivé čtenáře, mi dovoluňte na úvod použít poměrně málo užívané cizí slovo – **kognitivní**. Kognitivní je termín, který vychází z latinského slova „cognoscere“, které se překládá jako „poznávání“ nebo „chápání“. Kognitivní znamená tedy související s poznáváním, myšlením a procesy, které nám umožňují chápat svět kolem nás.

Moje „lehce satirická“ kniha „Esej o limitované užitečnosti vědy“ se zabývá myšlenkou, že prakticky neovlivnitelný rozvoj vědy a techniky v budoucnu způsobí takovou složitost společenského, hospodářského a technického systému, že ho nebude možné uřídit ani vysoce sofistikovanými systémy řízení, a dojde tak jeho zhroutilí.

Mnoha čtenářům nepřipadá kniha ani tak satirická jako spíše filosofická a vedoucí k zamyšlení nad tímto problémem. Jejich postřeh je naprosto správný. Většina věcí v knížce je myšlena téměř vážně. Dříve jsem totiž v pohledu na vědu a vědecko-technický rozvoj trpěl snad všemi formami kognitivního zkreslení. Jako snad každý člověk dnešních dnů. Abych mohl svou knížku vůbec napsat a dopracovat se jejím závěrům, musel jsem se toho zkreslujícího pohledu na věci kolem nás zbavit. To ale není vůbec jednoduché. Člověk potřebuje k takové myšlenkové analýze i určitý katalyzátor – nějaký silný podnět, který ho vypudí z údolí jeho pohodlného myšlenkového zkreslení, které načerpal od dětství a je v něm pevně ukotven.

Kognitivní zkreslení jsou chyby v různých myšlenkových procesech. Na základě těchto chyb jsou vyvozovány chybné závěry o získávaných informacích, a vytváří se tak zkreslený pohled na realitu. K nejvíce známým zkreslením patří **kotvení**, **potvrzovací zkreslení**, **efekt nadměrné sebedůvěry**, **klam přeživších** a **problém zpětného pohledu**.

Prakticky celý život mi bylo okolní společností vnucováno, že rozvoj moderní vědy a techniky je veskrze pozitivní fenomén a o jeho případném negativním vlivu se prakticky nemluvilo nebo byl velmi zlehčován. Jako skoro

všichni jsem se tedy při svém rozhodovacím procesu spolehl na tyto pozitivní informace a vůbec jsem si neuvědomoval, že to nemusí být všechno relevantní a úplně pravdivé. Byl jsem v této své pozici pevně **ukotven**. Abych se odvážil přesekat kotvy v bezpečném přístavu obecně přijímané představy o téměř pouze pozitivním směřování moderní vědy a vyplout na neklidné moře pochybností o tomto směřování, tak jsem se musel setkat s nějakým zásadním podnětem, který mě k tomu donutil. A byla to celá široká řada podnětů, která je popsána v mojí knížce.

Dříve jsem automaticky upřednostňoval informace a výklady, které podporovaly můj tehdejší názor na pouze pozitivní vnímání vývoje moderní vědy a techniky. Naopak jsem ignoroval a podceňoval ty informace, které byly v rozporu s mým přesvědčením. Vlastně jsem si neustále potvrdzoval, že můj obdivný pohled na vědu a techniku je správný a jedinečně možný. Dopouštěl jsem se tak vlastně typického **potvrzovacího zkreslení**.

O jistý negativní vliv moderní vědy, který se během mého života v této historicky převratné době stával stále zřetelnější, jsem dříve prakticky nejevnil zájem. Nadhodnocoval jsem schopnosti vědců a techniků vyhnout se krizovým situacím. Viděl jsem jen světlé vyhlídky v rozvoji vědy a přeceňoval jsem šance na úspěch v tom, že nezadržitelný rozvoj vědy lze pomocí sofistikovaného systému dlouhodobě řídit, ovlivňovat a případně i v některých oblastech omezovat. Podporoval jsem tak **efekt nadměrné sebedůvěry** vědců a techniků v něco, čeho zákonitě nejsou schopni. Je samé by to totiž omezovalo a moderní vědu také. Ale věda žádné omezení nesnese. Protože pokud byste chtěli omezit vědu, stalo by se z ní náboženství.

Dlouhodobé udržení takového „vědeckého náboženství“ je velmi problematické a vyžadovalo by obrovské úsilí v použití nejvyšší formy teroru a potlačování tvůrčího ducha lidí (a v blízké budoucnosti snad i tvůrčího ducha nějaké formy umělého inteligentního života). Tato omezení v době vyspělé vědy nejsou dlouhodobě možná. Jsou také z čistě energetického hlediska nesmyslná.

Klam přeživších je logický klam, založený na vyšší viditelnosti těch, kteří „přežili“ určitý proces. Jeden příklad: Pokud bychom zjišťovali vlastní spokojenost vědců s jejich výsledky ve vědeckém bádání na skupině laureátů uznávaných mezinárodních vědeckých cen (Nobelovy ceny, Fieldsovy medaile, Turingovy ceny, Breakthrough Prize, Wolfsovy ceny, Kyoto Prize, Abelovy ceny či Ceny Neuron), tak bychom se dopracovali pravděpodobně k jiným zjištěním, než kdybychom takto zkoumali všechny vědce. Většina vědců totiž k žádným tak významným objevům a zjištěním vůbec nedospěla. Jejich výzkum nepřežil. Svoje snažení třeba museli předčasně ukončit, nestačili na něj odborně, onemocněli nebo je vyhodili z práce, protože nebyli dostatečně společensky korektní, a podobně. Klam přeživších tedy i mne falešně vedl k přesvědčení, že vědci a technici si se vším nakonec poradí a všechny problémy nakonec vyřeší ke spokojenosti a užitku lidské společnosti. Tak to ale evidentně není. Většina vědců ve svém pracovním úsilí neuspěla nebo byl jejich úspěch pouze částečný. Někteří dokonce evidentně způsobili (třeba nějakou nechtěnou chybou ve své pracovní činnosti) velké hospodářské škody a zavinili i smrt či zdravotní problémy ohromnému množství lidí i jiných přírodních tvorů. Jak se máme potom spolehnout na to, že tato ohromná a nesourodá skupina „vyvolených“ lidí bezchybně zvládne pokročilý a vysoce komplikovaný sys-

tém, na kterém je a bude stále více a více závislá naše civilizace? Čtenář tohoto článku si jistě na tuto otázku odpoví nejlépe sám.

Nyní by se nám mohlo zdát, že nebezpečí pro lidské bytosti plynoucí z přirozeného, nezadržitelného a evolučně zcela normálního rozvoje vědy je naprosto zřejmé. Jak to, že přesně takto nevarovali před „limitovanou užitečností vědy“ učenci i náboženští fanatici již v minulosti. Proč se zabývali jen jednotlivostmi a nezkoumali problém jako celek? Proč se vždy všechny problémy svedly na selhání jednotlivce – na nějakého bláznivého profesora, vražedného tyrana nebo ješitného a nesmírně inteligentního super-idiota? Proč se prostě neřeklo jasně, že takový je civilizační systém, takto prostě funguje a takto se přirozeně vyvíjí? Proč? Protože to prostě nebylo vidět. Nebylo to zřejmé, jelikož to zažíváme až teď v „Éře vyspělé vědy“. V této převratné době máme tu čest žít a podle svých možností využívat všech výsledků vědecké a technické práce mnoha generací skvělých, dobrých i průměrných odborníků. Ani mladého Alberta Einsteina nemůžeme z nějakého „nepochopení souvislostí“ obvinít. To bychom totiž podlehlí další mentální zkratce, která se nazývá **problém zpětného pohledu**. Je to nepatřičná tendence vidět minulé události jako předem předvídatelné. Domnívám se, že ještě do poloviny minulého století se mnohé věci spojené s rozvojem moderní vědy a techniky předvídat prakticky nedaly.

Moderní doba, do které vstupujeme, nemá precedens. Nelze se z klasické historie efektivně poučit, jak se budou věci v době vyspělé super-vědy dále vyvíjet. Rozhodujícím faktorem politických, společenských i ekonomických jevů se stává stále víc moderní vědecko-technický po-

krok. Tento parametr v úvahách o dalším vývoji naší evropské společnosti a celé lidské civilizace nelze okázale přehlížet nebo mu nedávat patřičnou váhu.

Takže na závěr Vám chci popřát, abyste na Vánoce byli správně **ukotveni**, **potvrdili** si správnost svých vánočních zvyků, nabyli **sebedůvěry** a hlavně Nový rok ve zdraví **přežili**, a nemuseli se tak bát případného **zpětného pohledu**.

Tomáš Očadlík, 2024

